


FOLKELIV OG FOLKETRO FOR 100 AAR SIDEN

(TRÆK FRA MIDT- OG ØSTSJÆLLAND,
ISÆR HASLEVEGNEN)

Af

*J. Heltoft. *)*

 den gamle Landsby var Bygningerne af Bindingsværk. Imellem Stolperne var snoet et Net af Pilevaand, klinet med Ler baade udvendig og indvendig.

I Løbet af Vinteren faldt en Del af Kliningen af, idet den blev opløst af Regn og Frost. Nogle Steder beklædte man Ydermuren med Langhalm, slaaet paa med Rafter. Mellem Over- og Undermur var desuden fastgjort et Regnbræt, der skulde beskytte Undermuren mod Regnen. Tagskægget, der gik langt ud, tog af for Overmuren.

De fleste Steder hørte det dog med til Foraarsarbejdet at faa Gaarden klinet. Nogle Læs Ler blev kørt hjem og lagt i en Dyrge, som blev overhældt med Vand og æltet af Hestene. Derefter begyndte

*) Meddelelserne stammer fra to ældre Folk i Haslev. Den ene er født i Haslev 1856, den anden paa Præstøegnen 1861. De har begge en god Hukommelse og kan huske, hvad deres Forældre har fortalt.

J. H.

man at kline med Haanden. Nogle Steder var det Kvindernes Arbejde. Naar det paaklignede Ler var tørt, slog det Revner, hvorfor man børstede det over med en Blanding af Ler og Vand, „Svomning“, som det kaldtes. Naar man var færdig med at „svomme“ og Muren var tør, blev den kalket.

Stuehuset var smalt og deltes i Dagligstuen og Øverstestuen.

Modsat de smaa tilspigrede Vinduer i Dagligstuen stod Himmelsengene. Herover var der en Træramme, et Karnis, hvorpaa det blaaternede Lærredsomhæng med Kappe var fastgjort. Ved Hovedenderne laa to svulmende Puder med smuk Syning. De var kun til Pynt og blev lagt til Side hver Aften.

Bordet var af Egetræ og hvilede paa en solid Fod. Den sammenholdtes af et Bræt, der brugtes som Skammel og til at skærpe Brødkniven paa.

Bænkene var fastgjorte til Væggen og indeholdt Reder til Høns og Gæs. Man lukkede for dem med Skydedøre, hvori der dog var Huller. Det kunde ske, at Gæssene herigennem stak Hovederne ud og bed Folk i Benene, mens de sad og spiste.

Naar Hønen skulde ind for at lægge Æg, „gog-gede“ den ved Døren. Maaske fløj den op paa Regnbrættet og kiggede ind. Gaasen gjorde sig bemærket ved at banke paa Døren med Næbbet.

Rugningen foregik ogsaa i disse Reder. Imens skejede de andre ud og lagde Æg baade i Hø og Hakkelse. Sommetider kom de med en hel Flok Unger.

Hvor der var Børn fandtes som Regel en Slagbænk. Om Aftenen blev den trukket ud, to eller tre blev anbragt ved Siden af hinanden og — om nødvendigt — et Hold til i den anden Ende.

Gulvet var af stampet Ler, hvori der paa de mest udsatte Steder blev ret store Fordybninger, f. Eks. langs den af Bordets Langsider, som vendte ind mod Stuens Midte. Her stod nemlig Kvinderne under Maaltiderne. De havde ofte Ærinde mellem Køkken og Spisebord, og man fandt det derfor upraktisk, at de spiste siddende.

Umiddelbart inden for Dørtræet blev der ogsaa et Hul, for alle maatte ved Indtrædelsen i Stuen sætte Foden der. Mange tog sig dog ikke i Agt for dette Hul, og Følgen var, at de „faldt med Døren ind i Huset“.

Lergulvet blev nogle Steder afløst af Stengulv, lavet af brændte Sten. Dette saa vel som Brædegulvet i Øverstestuen blev strøet med Rødsand. Til Fester og Helligdage brugte man dog Strandsand, som man strøede særlig smukt.

De lange Vinteraftener kartede og spandt man ved det sparsomme Lys, som hjemmestøbte Tællelys kunde give. Først paa Vinteren spandt man Hør og Blaar, for Garnet skulde, naar det var kogt, hænges ud i Frosten, inden det blev vundet og sendt til Væveren. Lærredet skulde være færdigt, til det nye Græs i April kom frem. Det skulde nemlig „græsbleges“. Flere Gange om Dagen blev det vandet, og om Natten blev det lagt i Blød. Sol og Vind tog godt paa det, og til sidst var det skært og hvidt.

Dog blev ikke alt det grove bleget. Noget anvendtes til Lærredsbukser til Tjenestedrengen — en Del af hans Løn — noget blev til Kornsække, for Manden vilde have hele Sække at komme til Mølle med.

Det var Skik at lægge noget hen til Udstyr til Børnene. Det gav en Chance for at faa dem godt gift, naar „der var noget paa Kistebunden“.

En respektabel Husmoder sørgede ogsaa for, at Jordetøjet var i Orden: Et langt Lagen af fint Hør-lærred med Navn og Hulsøm og et langt Stykke Kroplinned, som naaede ud over Fødderne.

Naar der skulde spindes Uld til Vadmæl, Hvergarn eller Dynevaar, holdtes Kartegilde. Pigerne fra de andre Gaarde kom og kartede nogle Timer, hvorefter de blev trakterede. Man sluttede med Dans eller Leg i Øverstestuen.

Høsttiden var dog den festligste Arbejdstid Aaret rundt. Maskiner var ukendt, men Karlen svang sit Mejered. Maaske havde hans Kæreste foræret ham en Mejeslynge med hans Navn i smuk Syning. Med den faldt Leen særlig let i Skaar.

Det var smukt at se de unge Piger med Helgolænder, hvidt Forklæde og Bindeærmer kappes i Arbejdet, mens de hurtigt fulgte Høstkarlene, Husmænd og Tjenestekarle Skaar efter Skaar. Øjnedes i det fjerne „vor Mor“ og „Trofast“, steg Humøret, for de havde Vesperkost og Gammeltøl med.

Leerne blev skærpet med Strygespaan. Ofte høretes Strygningen fra forskellige Marker og blev til en Melodi, som uløseligt knyttedes til Høstens Tid.

Kl. 9 eller 10 kom man hjem, og saa stod Bordet dækket med det bedste, Gaarden kunde fremskaffe. Der var Høstsild, saltet og røget Kød, Brød, Smør, Øl og Snaps. Mens Fuldmaanen lyste over Byen, gik Samtalen livligt ved de gode Borde rundt i Gaardene. Mændene fortalte om gamle Dage, om Oplevelser fra Krigene eller fra fjerne Egne af Landet, hvor de havde anden Sæd og Skik.

For Børnene og de unge var disse Aftener uforglemmelige: nye Udsyn aabnede sig for dem, mens

de lyttede. Fortællingerne blev vel frodigere og frodigere, efterhaanden som man nærmede sig Midnat, og man havde stukket en Del Snapse under Vesten.

Maaske der ogsaa lød Sang mellem de gamle Gaarde, mens Husmændene gik hjem, men næste Morgen Kl. 4 var de igen paa Pletten, ivrige efter at tage fat paany.

I Begyndelsen af det 19. Aarhundrede havde man ikke Ur i hvert Hjem. Nogle havde Timeglas, andre klarede sig ligesom Sæterjenten med at se, hvor Solen stod: „Lige over den søndre Længe“ eller „gaaet om bag Naboens Gavl“. Om Aftenen tog man Mærke efter Karlsvoguen.

Vejrudsigterne bedømte man ud fra lagttagelser, som gennem Tiderne var fæstnet i rammende, billedlige Udtryk, f. Eks.:

„Ligner Himlen et nyklippet Faar, giver det Regn, ihvor det gaar“. — „Skiller Skyerne, saa der er saa meget blaat som til et Par Dragonbukser, vil det klare op“. — „Naar Dynerne svulmer, faar vi Storm, og naar Kørerne brøler, bliver det Torden“. — „Naar Spurvene basker i Vejstøvet, bliver det Regn, og det bliver Dagregn, hvis Hønsene vil være ude, mens det regner“.

Nogle Steder bedømte man Udsigterne til Regn efter, om bestemte Sten — paa Gaardsplads eller i Stald — var fugtige.

I Haslev var Urmageren første Meteorolog. Han havde engang været Møllersvend i Eskildstrup og dengang gjort gode lagttagelser, som nu kom mange andre til gode.

Foraar og Efteraar skar han gennem Barken i Ask og Eg for at mærke sig, om „Osen“, o: Saften,

var der. Herudfra spaaede han om Udsigterne for en vaad Sommer eller en streng Vinter.

Forskellig Overtro holdt sig længe.

St. Hansaften satte man St. Hansurter op under en Bjælke for dem, som særlig havde Ens Interesse. Ikke mindst de unge tænkte man paa. Bøjede Urterne sig sammen, fik de hinanden. Voksede de til hver sin Side, blev det ikke til noget. Men visnede de, betød det Døden.

I Daabskjoler anbragte man ofte en indvendig Lomme ved Brystet. Til Daabsforberedelserne hørte ogsaa at anbringe en lille Terning Brød og en Skilling i denne Lomme, og man mente paa den Maade at have sikret Barnets timelige Fremtid.

Nytaarsnyet maatte man ikke se gennem en Rude, men saa man det ude med Haanden fattet om en Skilling og en Salmebog, mens man gumlede paa noget, vilde Aaret blive godt.

Engelsk Syge kaldte man Skæver, og Behandlingen var følgende: Tre Torsdagaftener paa Rad, den første ved Nymaane, blev Barnet stillet nøgen ind under en Hyld, og her blev der drysset Kirkegaardsjord paa Barnets Hoved.

Iøvrigt søgte man de kloge for alle mulige Skrøbeligheder. Det var oftest Koner, som drev denne Næringsvej. De mumlede noget, hvorefter de slog Knuder paa Bændel eller Traad, som derefter skulde bæres og slides op paa det syge Sted. Knuderne maatte endelig ikke løses. Oprindelsen til denne Fremgangsmaade maa søges i, at man troede, man kunde binde Ondet.

St. Hans-Aften indsamledes, lige før Duggen faldt,

„fordelende Urter“: Krusemynte, Salvie, Balsam, Ambra og Lavendler. Disse blev tørret til Krydderposer, som man lagde paa for „Værk“.

Pericon blev sat paa Brændevin til Mavebitter. Følte man sig utilpas af Feber eller lignende, blandede man ofte Snapsen halvt med Peber. Denne krasse Blanding frembragte en behagelig Varme i Kroppen og var i Stand til straks at fordrive „den begyndende Syge“.

Man lavede selv Plaster. Mod „Hold“ brugte man Sennepsplaster, til Bylder og buldne Fingre en Blanding af Hjortetalg, Svinefedt, Kamfer og tyk Terpentint, som blev kogt i en Lergryde.

Mod Brandsaar brugte man Saften af en tykbladet Vinduesplante, Semperti (Agave), eller ogsaa Blæk, som indeholdt visse Plantesafter.

Kun faa af de gamle kendte deres Fødselsdag. De var født, „da Skoven sprang ud“, „lige til Høst“, „da vi saaede Rug“, „da Vinteren tog rigtig fat“ el. lign.

Kun sjældent fik man Brug for en „Døbeseddel“. Denne udviste ikke Fødselsdagen, men man kunde regne med at være født ganske faa Dage før Daabsdagen, idet man var meget omhyggelig med at faa den lille Verdensborger døbt snarest muligt. Daaben foregik ofte i Hjemmet. *)

*) Daab skulde efter Loven foregaa i Kirken, men i Hertugdømmerne ansaas Hjemmedaab efter den holstenske Adels Eksempel for noget fint, som man mod Betaling kunde faa Tilladelse til ved et Kongebrev. Denne Tilladelse gjorde Struensee almindelig i hele Riget 1771, og saa blev Kirke- daab anset for „tarvelig“. 1828 genindførtes Kirkedaab.

Faa Dage efter Barselen kom Nabokonerne i Besøg for at se den lille. De sagde, at de skulde til „Kvindestue“.

Moderen gik ingen Steder, før hun havde holdt sin Kirkegang. En ældre kvindelig Slægtning ledsagede hende. De ventede i Vaabehuset, til der blev begyndt paa den første Salme. Saa kom Præsten og „ledte hende ind“, d. v. s.: Han holdt en Tale om, hvad der er betroet Forældre i et lille Barn og gav hende Kirkens Velsignelse. Han paalagde hende selv at leve i Daabens Pagt og ved et godt Eksempel i Hjemmet give Barnet en kristelig Opdragelse. — Derefter gik Kirkegangskonen ind, og hun lagde da altid en Mønt i Blokken, som var en ret høj, firkantet Kasse med Jernbaand og Hængelaas.

I Tiden mellem 1800 og 1850 fjernedes Fødselsdag og Daabsdag mere og mere fra hinanden, saa at Daaben i Almindelighed blev udført i Menigheden 1—3 Maaneder efter, at Barnet var født.

Man brugte ved den Lejlighed „Christentøj“ til den lille. Det var en langagtig, vatteret, aaben Pose, hvis underste Del var længere end dens øverste, som dannede en Hovedpude. Det hele var betrukket med et Stof, hvis Finhed som Regel stod i Forhold til Ejerens Velstand. Kristentøjet laantes ud.

Efter Daaben var der Gilde i Hjemmet, og Festmaaltidet bestod af Grød og Fisk.

Førend Ris kom i Brug anvendtes Bankebyg. Det var afskallede, hele Bygkerner, som lang Tid inden havde staaet i Blød. Fisken var Klipfisk eller Bergfisk, som i flere Dage havde staaet i Blød i Lud, d. v. s. et Udtræk af Bøgeaske i Vand.

Naboer og Venner havde om Morgenen sendt

Mælk og Smør til Hjælp til Maaltidet, og selv kom de med en Specie el. lign. til Barnet. Man sagde, det fik „en Skilling paa Vuggen“.

Gudmoderen indtog Hæderspladsen for Bordenden.

Efter Maaltidet var der Musik og Dans. Faderen traadte den første Dans med Gudmoderen, og imens holdt hun Barnet i Favnen. Endnu ca. 1880 brugtes denne Skik i Nielstrup ved Haslev, mens den var faldet bort i selve Haslev.

Et Bryllup blev fejret i 3 Dage. Man kørte til Kirke i stive, grønmalede Vogne, som havde Agestole med halvrunde Træbunde og to Rækker Træbaand omkring.

En Generation længere fremme indskrænkedes Brylluppet til een Dag. Det lange Brudefølge var i Fjedervogne. Hestene var fede og velholdte og med pænt Seletøj. Musikken spillede, naar de drog af Gaarde, og naar de vendte tilbage. Brudeparret, som var i den forreste Vogn baade hen og hjem, skyndte sig ind for at tage mod Lykønskninger og Gaver. Som Regel gav man Penge, der forsvandt i Brudelommens Dyb. Man sagde, at en Brudelomme og en Tyvelomme var af samme Snit.

Bruden, som ellers altid havde sit Haar skjult i Hue, skulde paa denne Dag have det flettet og fik paasat et „Nakkestykke“, der bestod af et Sølvsmykke og Silkebaand.

Der var altid Dans, og naar det lakkede ad Midnat, dannede de unge Piger Kæde med Bruden imellem sig og løb omkring med hende — ofte ogsaa i Udhusene. Naar de kom ind, dansede hun en Dans og var saa ude af Pigernes Lag. Nu tog Konerne hende og førte hende rundt i Kæde. Men Kl. 12

skulde Brudgommen tage Nakkestykket, give hende Konehuen paa og derefter danse med hende.

Saa dansede Lene af Pigernes Lag,
hun dansede som Kone under Ungersvendens Tag.

— — —

Naar et Menneske var død og klædt i Jordetøj, lagde man en Dør paa et Par Stole i Øverstestuen og bredte Langhalm, som omhyggeligt var gemt fra sidste Dødsfald, ud derpaa. Her laa den døde „paa Straa“ til Kisten var færdig. Havde man ikke Plads inde i Huset, blev Liget sat ud i Loen, idet man her skilte et Rum fra med et Lagen, hvorpaa der var heftet Buksbomkviste.

Jordefærdshøjtideligheden begyndte i Hjemmet, hvor Degnen ved den aabne Kiste ofte oplæste vedkommendes Testamente, som var en Beretning om hans Liv og Levned.

Degnene skaffede sig ofte en Ekstraindtægt ved at forfatte Testamenter og Ligvers.

Der blev ringet, mens man var undervejs til Kirke, og talt enten i Kirken eller ved Graven.

Kransene var oftest lavet af Buksbom og Papirsrosetter. Flottede man sig, købte man et Vers til 8 Skilling. Det var trykt paa Karton og kantet med grønne Papirsblade.

Ved fattiges Begravelse bortfaldt Klokkeringningen, hvis de efterladte ikke kunde betale 4 Mark, eller hvis de ikke kunde faa Slægt eller Venner til at besørge den.

Til den omfattende Institution, som nu benævnes „Socialkontoret“, var der kun svage Kim.

De fattige havde faaet en Slags Ret til at hente

Brænde i Skovene, hvor der laa rigeligt af nedblæste Grene. Disse samledes i Bundter, som man kaldte „Byrer“ — 3: Byrder. De havde Form som et stort X. Man bandt Grenene sammen i Vinklen og bar „Byren“ hjem paa Ryggen.

Iøvrigt skaffede de sig det nødvendige ved at tigge. Om Morgenen fik de Mælk ved Stalddøren, i Frugthøstens Tid fik de Frugt og i Faareklipningstiden Uld. Ved Festligheder i Gaardene indfandt de sig i Køkkenet og fik efter Festmaaltidet et ordentlig Livfuld Gildesmad.

I Grundloven af 1849 staar der i § 84, at enhver, der ikke kan forsørge sig selv, er berettiget til at faa Hjælp af det offentlige.

Mange Sogneraad valgte en Fattigforstander, som forestod Uddelingen til de fattige. Indtil ca. 1900 foregik dette i Haslev paa den Maade, at Fattigforstanderen hver Lørdag skrev „Sedler“ paa Rugbrød og Fedt til trængende. Den daværende Fattigforstander, Gaardejer Jens Nielsen, fik da indført, at der i Stedet blev uddelt et Pengebeløb.

Overtro med Kilde i Hedenskabet holdt sig til op mod vore Dage. Man troede paa Nisser og Troldtøj saavel som paa Varulve og Helhesten paa de tre Ben. Spøgelseshistorier blev fortalt, saa Haarene rejste sig. Man „tog Varsler“ af mangfoldige Ting. Sad Skaden paa Tagryggen og „skrækkede“, kom der fremmede; men tudede Hunden, blev der Dødsfald i Familien. Drømte man om Ildebrand, blev der Bryllup. Hvis man hikkede, blev der talt om en; men man fik det til at holde op, hvis man gættede, hvem det var, der omtalte en. Naar det sang for Ørene, blev man ogsaa omtalt, og det var gode Ord,

der blev sagt, hvis det var for det venstre Øre, det sang. Hvis det kløede i venstre Haand, fik man Penge, men hvis det var i højre, kom man af med mange.

Maaske havde en eller anden Gammelmor opdaget, at der ventedes en Arving i Familien. Hun begrundede da som Regel sin Viden med, at den unge Kone første Gang i Aaret havde set Storken flyvende. Saa man den spankende i Enge, blev man rask og let til Fods.

Man levede sit Liv i Guds frygt. Hver Søndag skulde der to eller tre fra hver Gaard i Kirke, hvor man jo ogsaa havde sin bestemte Stol, der ikke maatte være tom. Ingen tvivlede, og man gjorde sin Gerning under Korsets Tegn.

Naar Dejgen var æltet og Brødet skulde slaas op, lavede Husmoderen et Kors i Dejgen og sagde: „Saa i Jesu Navn“.

I Surdejgen var der et Kors, ligeledes i Korn-dyngen paa Loftet og i Asken, som skulde bevare Emmerne fra Aften til Morgen.

Man gik til Alters to Gange om Aaret, og det faldt aldrig nogen ind, at det kunde være anderledes. Om Foraaret begyndte Altergangen Skærtorsdag, og den sluttede Søndagen før Pinse. Efteraarsaltergangen var fra Søndagen efter Konfirmationen til November. Den tjenende Ungdom gik til Alters før Skiftedag.

I Almindelighed ofrede man ikke den legemlige Hygiejne ret megen Tid og Opmærksomhed; men forud for Altergangen fik Krop, Haar, Skæg og Negle en grundig Omgang. Man nød slet intet, før man gik til Herrens Bord; men naar man kom hjem, ven-

tede som Regel et lidt festligt Middagsbord. Enligt stillede blev budt til Slægtninge eller Naboer, da man absolut intet skulde foretage sig den Dag.

— — —

Vor Tid bringer Fremskridt og Forandringer næsten daglig. Tempoet øges, og vi skal være med baade i den ene og den anden Organisation.

Under alt dette er det gamle ved at glemmes.

Men mere end nogensinde er det under disse Forhold nødvendigt at vedligeholde Forbindelsen med Fortiden. Ellers vil vort Folk blive rodløst, og det kan blive skæbnesvangert.

— Historisk Samfund har derfor en betydningsfuld Opgave netop i vore Dage.
